

MILAN SOVILJ

Filozofski fakultet, Sveučilište Hradec Králové, Češka
(Filozofická fakulta Univerzity Hradec Králové)

Izvorni znanstveni članak
UDK: 329.78(497.1:437)“1945/1948“(091)

Čehoslovački pogledi na izgradnju jugoslovenskog socijalizma i omladinske radne akcije 1945–1948. godine

U tekstu se na osnovu prevashodno dokumenata češke provenijencije, memoara i ondašnje štampe analiziraju stavovi čehoslovačkih visokih političkih i državnih krugova ka razvoju socijalizma u Jugoslaviji prvih godina nakon Drugog svetskog rata. Za razliku od zvanične čehoslovačke politike, koja je u Jugoslaviji videla saveznika i bliskog saradnika u raznim sferama, čehoslovački diplomatski predstavnici u Jugoslaviji su uglavnom ukazivali i na drugačije poglede ka razvoju socijalizma i ka novom jugoslovenskom režimu. Obnovu zemlje i razvoj socijalizma moglo je na svojoj koži osetiti i nekoliko stotina čehoslovačkih omladinaca, koji su učestvovali u tadašnjim radnim akcijama jugoslovenske omladine.

Ključne reči: Jugoslavija, Čehoslovačka, čehoslovački diplomatski predstavnici, obnova zemlje, omladinske radne akcije, čehoslovačke omladinske radne brigade

Neposredno nakon Drugog svetskog rata jugoslovensko-čehoslovačka saradnja bila je prožeta jednim delom sovjetskim uticajem i ugledanjem na Sovjetski Savez, ali u isto vreme imala je i svojih osobenih karakteristika. Jugoslavija i Čehoslovačka su u to doba smatrane zemljama „narodne demokratije“, gde su pripadale i druge države srednje, istočne i jugoistočne Evrope. Osnovne sličnosti među njima ogledale su se u političkoj i ekonomskoj prisutnosti Sovjetskog Saveza, potom u jačanju pozicija komunističkih partija i njihovom postepenom preuzimanju vlasti, ali i u velikim promenama u unutrašnjem uređenju, sprovođenju brojnih reformi, nacionalizaciji industrije i finansija, kao i prisutnosti ideja o planiranju u privredi.¹ U tu grupu zemalja Čehoslovačka je postepeno podpadala da bi nakon februara 1948. godine i preuzimanja vlasti od strane

1 Vidi: Giuseppe Boffa, *Povijest Sovjetskog Saveza 2. Od domovinskog rata do položaja druge velesile: Lenjin i Hruščov 1941–1964*, Opatija 1985, s. 232–234; Piotr S. Wandycz, *The Price of Freedom. A history of East Central Europe from the Middle Ages to the present*, London 1992, s. 236–238; Volter Laker, *Istorija Evrope 1945–1992*, Beograd 1999, s. 102–110; Mihail Geler – Aleksandar Nekrič, *Utopija na vlasti. Istorija Sovjetskog Saveza*, Podgorica 2000, s. 424–427; Filip Longvort, *Stvaranje Istočne Evrope. Od preistorije do postkomunizma*, Beograd 2002, s. 104.

tamošnje komunističke partije, njena pozicija kao zemlje „narodne demokratije“ bila još više učvršćena.² Razvoj Jugoslavije je imao drugačiji tok, ali sa velikim ugledanjem na Sovjetski Savez, upravo do te 1948. godine. Pored pripadnosti istoj interesnoj sferi, obe države, Jugoslavija i Čehoslovačka su u prvim godinama posle Drugog svetskog rata pre svega pokušavale i u velikoj meri uspevale da obnove svoju infrastrukturu, koja je posebno u Jugoslaviji bila vrlo uništena.

Jugoslovensko rukovodstvo sa Josipom Brozom Titom na čelu bilo je svesno činjenice da značajna pomoć Organizacije Ujedinjenih naroda kroz delatnost UNRRA ne može biti dovoljna u bližoj budućnosti. Zbog toga je pažnja bila usmerena prevashodno ka domaćim snagama i to ka omladini Jugoslavije. U pitanju nisu bili samo ekonomski razlozi angažovanja ogromnog broja mladih, iako je i taj aspekt obnove Jugoslavije bio takođe vrlo bitan, ali pre svega stvarane su osnove za uspostavljanje disciplinovanog odnosa pojedinca ka državi i ka izgradnji socijalizma. Takav pojedinac, pre svega omladinac Jugoslavije, trebao je da bude odan, disciplinovan i koristan za svoju sredinu i društvo. Model uzornog omladinca postao je između ostalog merilo uspeha u stvaranju novog socijalističkog društva.³ Prema uzoru na slične radne akcije u Sovjetskom Savezu,⁴ i u Jugoslaviji je istican značaj dobrovoljnog rada, kao i neprestanog takmičenja između omladinaca i borba za nadmašivanje radne norme. Sve to trebalo je da inspiriše omladinu Jugoslavije da sa što većom energijom i entuzijazmom krene u obnovu države i njene infrastrukture, uništene u tek okončanom ratu.⁵

- 2 O tome npr. Karel Kaplan, *Pravda o Československu 1945–1948*, Praha 1990; Isti, *Nekrvavá revoluce*, Praha 1993; Isti, *Poslední rok prezidenta. Edvard Beneš v roce 1948*, Praha 1993; 1948: *Únor 1948 v Československu: Nástup komunistické totality a proměny společnosti*, Jiří Kocian – Marketa Devátá (ed.), Praha 2011.
- 3 Uporedi sa pitanjem discipline masa: Michel Foucault, *Dozerat a trestat. Zrod väzenia*, Bratislava 2000, 137–195. Druga izdanja: Michel Foucault, *Nadzor i kazna: rađanje zatvora*, Zagreb 1994; Mišel Fuko, *Nazirati i kažnjavati: rođenje zatvora*, Beograd 1997.
- 4 Vidi: Klaus Gestwa, *Die Stalinschen Grossbauten des Kommunismus. Sowjetische Technik und Umweltgeschichte 1948–1967*, München 2010.
- 5 O raznim aspektima omladinskih radnih akcija u Jugoslaviji vidi neke od novijih radova: Slobodan Selinić, „Omladina gradi Jugoslaviju. Savezne omladinske radne akcije u Jugoslaviji 1946–1963“, *Arhiv*, godina VI, br. 1–2, Beograd 2005, 87–101; Isti, „Život na omladinskim radnim akcijama u Jugoslaviji 1946–1963“, *Arhiv*, godina VIII, br. 1–2, Beograd 2007, 119–137; Dragan Popović, „Omladinske radne akcije kao ideološki (udarnički) turizam“, *Sunčana strana Jugoslavije: Povijest turizma u socijalizmu*, Hannes Grandits – Karin Taylor (ed.), Zagreb 2013, 289–313; Muhamed Nametak, „Uloga omladinskih radnih akcija u stvaranju socijalističkog društva u Bosni i Hercegovini 1945.–1952. godine“, *Časopis za suvremenu povijest*, Vol. 46, br. 3, Zagreb 2014, 437–452; Andrea Marošević, „Omladinske radne akcije: kontinuiteti i odmaci iz iskustva akcijaša“, *Traditiones*, 44/3, Ljubljana 2015, 93–111; Reana Senjković, *Svaki dan pobjeda. Kultura omladinskih radnih akcija*, Zagreb 2016; Milan Sovilj, „Nepřipustíme, aby nedostavěný most zdržel přijíždějící vlák! Postoj mládeže k přirodě během budování mládežnických železničních tratí v Československu a Jugoslávii (1946–1949)“, *Dějiny a současnost*, ročník XXXVIII, 4/2016, Praha 2016, 36–39.

Radne akcije jugoslovenske omladine pojavile su se još u toku Drugog svetskog rata,⁶ ali tek nakon njegovog završetka i prvih manjih radnih poduhvata vezanih za pomoć stanovništvu u pojedinim delovima Jugoslavije⁷ krenulo se u ozbiljnije planiranje celokupne obnove jugoslovenske privrede. Plan obnove Jugoslavije bio je takođe, po uzoru na slične sovjetske planove, ograničen na vreme od pet godina. Narodna skupština prihvatila je aprila 1947. zakon o petogodišnjem planu (tzv. petoletku) za period od 1947. do kraja 1951. godine. Glavni zadaci jugoslovenske petoletke odnosili su se na jačanje ekonomske i odbrambene moći Jugoslavije, što je trebalo ujedno da dovede do poboljšanja životnog standarda samog stanovništva. Bilo je planirano da se to ostvari kroz ubrzanu industrijalizaciju, uglavnom teške i mašinske industrije, potom kroz elektrifikaciju, izgradnju novih elektro i hidro-centrala, ali isto tako i da se povećava proizvodnja električne energije za industriju, saobraćaj i domaćinstvo.⁸ Uslov za očekivani razvoj industrije i ubrzanu elektrifikaciju zemlje predstavljali su pre svega obnova i izgradnja saobraćajnih komunikacija. Zbog toga je upravo izgradnja puteva i pruga dobila još veći značaj.

Sve te planirane radne akcije privlačile su veliku pažnju ne samo unutar Jugoslavije, ali i mimo njenih granica. Jedna od zemalja koja je tada imala relativno dobre odnose sa Jugoslavijom i koja je iskazala takođe veći interes za obnovu jugoslovenske države bila je i Čehoslovačka.⁹ Njena ekonomska, ali i politička situacija neposredno nakon Drugog svetskog rata dosta se razlikovala od samih prilika u Jugoslaviji. Čehoslovačka je relativno brzo uspela da obnovi svoju privredu, veoma eksploatisanu za potrebe nemačke vojske u samom ratu. U prvim posleratnim godinama, tačnije 1947–1948. kada je trajao dvogodišnji plan obnove čehoslovačke države, pažnja je bila usmerena ka obnovi stambenih naselja, posebno u mestima, koja su bila pogođena ratom (slučaj češkog sela Lidice) ili gde je bilo neophodno privući nove stanovnike zbog rada u industrijskim

6 Vidi: M. Nametak, „Uloga omladinskih radnih akcija u stvaranju socijalističkog društva u Bosni i Hercegovini 1945.–1952. godine“, 440; A. Matošević, „Omladinske radne akcije: kontinuiteti i odmaci iz iskustva *akcijaša*“, 94.

7 S. Selinić, „Omladina gradi Jugoslaviju. Savezne omladinske radne akcije u Jugoslaviji 1946–1963“, 88.

8 Vidi: *Jugoslavija 1918–1988. Tematska zbirka dokumenata*, Branko Petranović – Momčilo Zečević (ed.), Beograd 1988, 870–871.

9 O jugoslovensko-čehoslovačkoj saradnji neposredno nakon 1945. godine vidi: B. Petranović, „Jugoslovenski studenti-stipendisti u inostranstvu i strani studenti na jugoslovenskim univerzitetima 1945–1948. godine“, *Univerzitet u Beogradu 1838–1988*, zbornik radova, Beograd 1988, 969–977; Đoko Tripković – Milica Tripković, *Iskušenja jedne mladosti. Jugoslovenski omladinci u Čehoslovačkoj 1946–1948*, Beograd 1988; Jan Pelikán, *Hospodárská spolupráce Československa s Jugoslávií v letech 1945–1949*, Praha 1990; Ivan Hofman, „Jugosloveni na studijama u Čehoslovačkoj 1945–1948“, *Godišnjak za društvenu istoriju*, sveska 1–3, Beograd 2002, 163–178; Miroslav Perišić, *Od Staljina ka Sartru. Formiranje jugoslovenske inteligencije na evropskim univerzitetima 1945–1958*, Beograd 2008; S. Selinić, *Jugoslovensko-čehoslovački odnosi 1945–1955*, Beograd 2010; M. Sovilj, *U potrazi za nedostižnim. Jugoslovensko-čehoslovačke kulturne veze 1945–1949*, Beograd 2012.

objektima, upravo u blizini tih naselja.¹⁰ Uz izgradnju uglavnom manjih saobraćajnica, rekonstrukcije ili podizanje novih rudnika, praktično se u tom periodu radilo o dosta manjoj obnovi infrastrukture u odnosu na Jugoslaviju. U isto vreme, moglo bi se reći, da je relativno očuvana privreda iz tek završenog rata uticala do određene mere na povoljniji položaj Čehoslovačke u odnosu na Jugoslaviju u ekonomskom pogledu.

U političkom životu Čehoslovačke zadržao se i dalje prepoznatljiviji višepartijski život i parlamentarizam, slično periodu između dva svetska rata, ali bez predratnih desničarskih stranaka i sa sve većim jačanjem uloge Komunističke partije Čehoslovačke (KPČ) i njenog prvog čoveka Klementa Gottwalda. Vodeća ličnost čehoslovačke emigracije iz Drugog svetskog rata, Edvard Beneš ponovo je postao predsednik republike. Takvo stanje, sa koalicijom vladom Narodnog fronta na vlasti, u kojoj su se pored komunističkih predstavnici građanskih stranaka (socijaldemokrati, narodni socijalisti, slovački demokrati i osobe iz Čehoslovačke narodne stranke tzv. lidovci) održalo se do februara 1948. kada je, nakon krize vlade i ogromnog pritiska komunističke partije, predsednik Beneš poverio mandat za sastav nove vlade dotadašnjem predsedniku vlade K. Gottwaldu. Nova vlada bila je u potpunosti u rukama KPČ, tako da su je obrazovali komunisti i nekolicina ljudi odanih komunističkoj partiji.¹¹

Bez obzira na politička dešavanja unutar Čehoslovačke, u vreme dobrih odnosa Jugoslavije i Sovjetskog Saveza, ali i Jugoslavije i drugih zemalja „narodne demokratije“, vodeće ličnosti Čehoslovačke gledali su ka Jugoslaviji kao na prijateljsku i savezničku zemlju, i to uglavnom sa dubokim poštovanjem. Kod vodećih čehoslovačkih političara, bez obzira na političku orijentaciju, postojao je osećaj divljenja prema Jugoslaviji, njenom maršalu i prema načinu i brzini izgradnje i obnove zemlje.¹² Na to je uticao značaj Narodnooslobodilačke borbe i antifašizma iz Drugog svetskog rata, potom ugled koji je novi jugoslovenski režim na čelu sa Titom imao i van jugoslovenskih granica, ali i sama ličnost Josipa Broza, čiji se kult postepeno razvijao i u Čehoslovačkoj, posebno nakon njegove posete Pragu i Bratislavi marta 1946.¹³ Ugled jugoslovenske armije i Komunističke partije Jugoslavije (KPJ) postepeno je rastao, posebno u očima drugih vojski i komunističkih partija zemalja „narodne demokratije“. Iako vlast u Čehoslovačkoj do februara 1948. nije bila samo u rukama KPČ, već koalicione vlade Narodnog fronta, pojedini predstavnici te vlade su prema Jugoslaviji isticali osećaj divljenja zbog njene „hrabre jugoslovenske armije“ i prema maršalu Titu i njegovom, kako se

10 Otakar Káňa, *Velké stavby socialismu v Československu. Vyprávění o tom, co bylo vytvořeno v průmyslu, dopravě, vodních dílech, sídlištní výstavbě, kultuře i architektuře za třicet let socialistické výstavby naší vlasti*, Praha 1982, 13–14.

11 K. Kaplan, *Nekrvavá revoluce*, 168; J. Kocian, *Československá strana národně socialistická v letech 1945–1948: organizace, program, politika*, Brno 2002, 157–160; M. Sovilj, *U potrazi za nedostižnim*, 162–169.

12 Vidi: M. Sovilj, *U potrazi za nedostižnim*, 57–59.

13 M. Sovilj, „Josip Broz Tito i čehoslovačka javnost 1945–1948. godine“, *Tito – viđenja i tumačenja*, zbornik radova, Olga Manojlović Pintar (ed.), Beograd 2011, 492–493.

naglašavalo, „istorijskom radu na ostvarenju bratske saradnje svih slovenskih naroda“.¹⁴ Kada su počele veće radne akcije i obnova i izgradnja Jugoslavije, taj osećaj divljenja prema Jugoslaviji bio je još više prisutan kod vodećih čehoslovačkih političara ili bar u njihovim zvaničnim izjavama.

Bitno je takođe istaći da prvih nekoliko godina nakon Drugog svetskog rata Jugoslavija i Čehoslovačka nisu imale većih spornih pitanja koja bi otežavala odnose dvaju zemalja. Izvesne poteškoće za obe strane predstavljala je složena problematika reemigracije pripadnika češke i slovačke manjine iz Jugoslavije u Čehoslovačku,¹⁵ kao i pitanje daljeg vlasništva čehoslovačke imovine na jugoslovenskoj teritoriji.¹⁶ Samim tim, bilo je logično da vodeći političari Jugoslavije i Čehoslovačke iskazuju ka drugoj zemlji određene simpatije i želju za dalju saradnju. Slično jugoslovenskoj, i sa čehoslovačke strane je u više navrata isticana spremnost za uspostavljanje što čvršćih odnosa, što je rezultiralo i sklapanjem Ugovora o prijateljstvu i uzajamnoj saradnji između Jugoslavije i Čehoslovačke u Beogradu 9. maja 1946. godine.¹⁷ Prilikom poseta čehoslovačkih političara Jugoslaviji takođe je iskazivan pozitivan stav prema jugoslovenskoj državi i njenoj obnovi, što je bilo i očekivano, s obzirom na okolnosti. Tako je septembra 1946. godine čehoslovački ministar socijalnog staranja dr. Zdeněk Nejedlý govorio u Beogradu pozitivno o uspehu Jugoslavije, koji je smatrao inače i za uspeh drugih, uključujući i Čehoslovačku, ali i o Titu, za koga je rekao da je uz Staljina najznačajnija ličnost u Evropi.¹⁸

Pozitivne vesti o izgradnji socijalizma u Jugoslaviji predstavljao je u svojim izveštajima za Ministarstvo inostranih poslova u Pragu i čehoslovački ambasador u Beogradu Josef Korbel (pre 1945. Josef Körbel). Nakon dužnosti sekretara čehoslovačkog poslanstva u Beogradu neposredno pre Drugog svetskog rata, ovaj čehoslovački diplomata je ponovo dobio priliku da predstavlja svoju zemlju u Jugoslaviji, prvo kao poslanik od oktobra 1945. odnosno kao ambasador od aprila 1946. godine.¹⁹ U jednom od izveštaja upućenom za Prag aprila 1948, u vreme pred izbijanje Rezolucije Informbiroa, Korbel

14 Arhiv Jugoslavije, Beograd (dalje AJ), fond: Savez komunista Jugoslavije – Komisija za međunarodne odnose i veze – ČSR (broj fonda 507), IX, 22/I–3, kutija 1; AJ, 507, IX, 22/III–167, kutija 13; K. Kaplan, *Československo v poválečné Evropě*, Praha 2004, 227; Vidi: M. Sovilj, *U potrazi za nedostižnim*, 57.

15 Vidi: Václav Herout, *Reemigrace Čechů z Chorvatska 1945–1949*, Daruvar 2010.

16 Vidi: S. Selinić, „Imovina Čehoslovačke u Beogradu posle Drugog svetskog rata“, *Godišnjak grada Beograda*, knj. LIV, Beograd 2007, 309–326.

17 M. Sovilj, „Poseta Josipa Broza Tita Čehoslovačkoj marta 1946. godine“, *Tokovi istorije*, 1–2/2007, Beograd 2007, 148.

18 Archiv Ministerstva zahraničních věcí, Praha (dalje AMZV), fond: Politické zprávy (dalje PZ)–Bělehrad, rok 1946, č. 1718/dův/46, Politická zpráva č. 94, věc: Návštěva univ. prof. Dra. Zdeňka Nejedlého, min. soc. péče s delegací min. informací v Jugoslávii, Bělehrad, 30. 9. 1946.

19 Vidi: Jindřich Dejmeck, „Josef Korbel a jeho velvyslanecká mise v komunistické Jugoslávii (Příspěvek k československo-jugoslávským vztahům 1945–1948)“, *Slovanské historické studie*, Miroslavu Šestákovi a Miroslavu Tejchmanovi k sedmdesátinám, č. 32, Praha – Brno 2007, 114–116; J. Dejmeck – Jan Němeček – Slavomír Michálek, *Diplomacie Československa, díl II, Biografický slovník československých diplomatů (1918–1992)*, Praha 2013, 117–118; M. Sovilj, „Poseta Josipa Broza Tita Čehoslovačkoj marta 1946. godine“, 149.

je između ostalog predstavio svom Ministarstvu inostranih poslova sve ono što se planira i ono što je urađeno u prvih par meseci 1948. godini vezano za obnovu Jugoslavije, posebno od strane jugoslovenske omladine: izgradnja autoputa Beograd–Zagreb sa predviđenih 60 000 učesnika, podizanje Novog Beograda na levoj obali Save uz učešće 50 000 omladinaca, proširivanje Fabrike Ivo Lola Ribar u Železniku kod Beograda, kao i razne druge omladinske akcije na republičkom nivou u kojima se očekivalo učešće čak 116 000 mladića i devojki iz svih krajeva Jugoslavije. Korbela je tom prilikom istakao i činjenicu da jugoslovenska omladina ima značajnu ulogu u privrednoj obnovi države, ali i svoje zapažanje da je njihova „*radna energija i požrtvovanost izraz novog socijalističkog patriotizma*“.²⁰

Međutim, pogledi čehoslovačkih političara i diplomata ka izgradnji jugoslovenskog socijalizma nisu uvek bili isključivo pozitivni. Izveštaji pojedinih diplomata otkrivaju drugačiji stav ka novom jugoslovenskom režimu i ka obnovi i izgradnji Jugoslavije. Prvi posleratni čehoslovački diplomata u Beogradu, Jaroslav Lípa, imao je poput Korbela takođe diplomatskih kontakata sa jugoslovenskom stranom i pre 1945. godine. Manje od godinu dana, od jula 1938. do marta 1939. i nemačke okupacije Češke i Moravske obavljao je dužnost čehoslovačkog poslanika u Beogradu, da bi kroz veći period Drugog svetskog rata (od septembra 1941.) radio kao čehoslovački poslanik pri jugoslovenskoj izbegličkoj vladi u Londonu.²¹ Od maja 1945. godine kao čehoslovački poslanik u Beogradu izveštavao je diplomatskom poštom predsednika Beneša i svoje Ministarstvo inostranih poslova o stanju u Jugoslaviji sa vrlo oštrom kritikom prema novom režimu, koji je kako je tada pisao „*čvrstom rukom održavao unutrašnji red*“.²² Za Lípu je nova Jugoslavija predstavljala „*mračni ugao, gde se vrlo teško probija svetlo istine*“, gde su zatvori puni političkih neistomišljenika novog režima a nezadovoljstvo stanovništva je sve veće.²³ Ni u privrednom pogledu Lípa nije bio preveliki optimista, jer su posledice rata, kako je isticao krajem juna 1945. godine, bile ogromne, uz velike ljudske žrtve i uništenu infrastrukturu.²⁴ Prevažodno zbog kritike novog režima,²⁵ ali moglo bi se reći i zbog činjenice da se radilo o diplomati, koji je ostao u dobrim odnosima sa

20 AMZV, fond: PZ-Bělehrad, rok 1948, č. 749/dův/48, Periodická zpráva za I. čtvrtletí 1948, věc: Politický přehled, Bělehrad, 23. 4. 1948.

21 J. Dejmek – J. Němeček – S. Michálek, *Diplomacie Československa, díl II*, s. 144. Ilegalna delatnost J. Lípe u periodu od 1939. do 1941. na teritoriji Jugoslavije za čehoslovačku emigraciju bila je takođe vrlo značajna, jer je uspostavljao vezu upravo sa čehoslovačkim egzilovim organima u Velikoj Britaniji i sa pokretom otpora u Protektoratu Češka i Moravska, ali i prilikom daljeg transporta čehoslovačkih izbeglica preko jugoslovenske teritorije na Bliski Istok. Vidi: M. Sovilj, „Československá emigrace v Jugoslávii na začátku druhé světové války“, *Odvalujem balvan. Pocta historickému remeslu Jozefa Jablonického*, Norbert Kmeť – Marek Syrný (ed.), Bratislava – Banská Bystrica 2013, 33–35.

22 AMZV, fond: PZ-Bělehrad, rok 1945, bez čísla, Bělehrad, 16. 5. 1945.

23 AMZV, fond: PZ-Bělehrad, rok 1945, č. 61/dův/45, věc: Politická zpráva č. 1, Bělehrad, 20. 6. 1945.

24 AMZV, fond: PZ-Bělehrad, rok 1945, č. 68/dův/45, věc: Politická zpráva č. 3, Hospodářská situace Jugoslávie na konci června 1945, Bělehrad, 28. 6. 1945.

25 U tadašnjim jugoslovenskim političkim krugovima, Lípa je bio takođe poznat i po svojim stavovima oko suprostavljanja politici oduzimanja čehoslovačke imovine u Jugoslaviji, što je moglo do izvesne

većinom svojih političkih poznanika iz predratne Jugoslavije ili iz vremena saradnje sa predstavnicima izbegličke kraljevske vlade u Londonu, došlo je do opozivanja Jaroslava Lípe i slanja iz Praga novog, već spomenutog diplomate Josefa Korbela.

Za razliku od svog predhodnika, Korbel nije isticao ništa negativno vezano za izgradnju Jugoslavije u zvaničnoj prepisci sa svojim ministarstvom u Pragu,²⁶ čak bi se moglo reći da su njegove informacije, slate iz Beograda za Prag, pre svega bile prilagođene aktualnoj situaciji,²⁷ o čemu su pisali i pojedini jugoslovenski političari, koji su bili u kontaktu sa ovim čehoslovačkim diplomatom.²⁸ Korbelove prevashodno pragmatične stavove u izveštavanju svog Ministarstva inostranih poslova zamenili su tek kasnije antikomunistički pogledi, kada se od kraja 1948. godine naselio u Sjedinjenim Američkim Državama kao politički emigrant. Za razliku od arhivskih dokumenata iz vremena kada je radio kao čehoslovački diplomata u Beogradu (od oktobra 1945. do maja 1948. godine), antikomunistički stavovi J. Korbela pojavili su se tek posle 1948. godine u njegovim knjigama memoarskog karaktera, objavljivanim u SAD-u.²⁹ Na osnovu Korbelovih kasnijih uglavnom negativnih pogleda ka komunizmu u Čehoslovačkoj, delimično i u Jugoslaviji,³⁰ nije moguće sa sigurnošću tvrditi da je i u vremenu pre 1948. godine imao iste takve stavove. Tako je na primer u pogledu novog režima u Jugoslaviji tvrdio da je, pre nego što je oputovao za Beograd krajem septembra 1945, bio u poseti kod predsednika Beneša, koji ga je savetovao da mora držati otvorene oči, jer nema poverenja u Tita. Beneš je tada navodno naredio Korbelu da informacije poverljivog karaktera ne šalje diplomatskom poštom za Ministarstvo inostranih poslova u Pragu, jer bi već naredni dan službenici sovjetske ambasade sve saznali. Zbog toga je Korbel morao da poverljive podatke o Jugoslaviji i njenom režimu prenese lično Benešu, svaki put kada bi posetio Prag.³¹ U kolikoj meri i o čemu je sve Korbel lično izveštavao Beneša, nije moguće proveriti, ali svakako u njegovim zvaničnim izveštajima iz Beograda

mere uticati na zahtev jugoslovenske strane upućen Čehoslovačkoj oko opozivanja ovog čehoslovačkog diplomate. Vidi: S. Selinić, *Jugoslovensko-čehoslovački odnosi 1945–1955*, 65, 291.

- 26 Vidi na pr. AMZV, fond: PZ-Bělehrad, rok 1945, č. 380/dův/45, Politická zpráva č. 1, věc: Rozmluva s maršálem Titem, Bělehrad, 13. 10. 1945; AMZV, fond: PZ-Bělehrad, rok 1946, č. 2036/dův/46, věc: Rozmluva s generálem Velebitem a ředitelem Tanjugu Vejvodou o tiskových otázkách, Bělehrad, 13. 11. 1946; AMZV, fond: PZ-Bělehrad, rok 1947, č. 1185/dův/47, věc: Politická zpráva č. 47, Pětiletý hospodářský plán, projevy členů vlády, Bělehrad, 19. 5. 1947; AMZV, fond: PZ-Bělehrad, rok 1947, č. 2738/dův/47, Politická zpráva č. 115, věc: Trať mládeže Šamac-Sarajevo. Otevření. Projev maršála J. B. Tita, Bělehrad, 21. 11. 1947; AMZV, fond: PZ-Bělehrad, rok 1948, č. 749/dův/48, Periodická zpráva za I. čtvrtletí 1948, věc: Politický přehled, Bělehrad, 23. 4. 1948.
- 27 Vidi na pr. AMZV, fond: PZ-Bělehrad, rok 1947, č. 1998/dův/47, Politická zpráva č. 82, věc: Prohlídka trati mládeže Šamac-Sarajevo, prohlídka železárny a rozmluva s předsedou bosenské vlády, Bělehrad, 28. 8. 1947.
- 28 Vidi: Ondřej Vojtěchovský, „Laušman v Bělehradě. Několik dokumentů z bělehradských archivů k působení Bohumila Laušmana v exilu v Jugoslávii“, *Securitas Imperii*, č. 14, Praha 2006, 311–312.
- 29 Vidi: Josef Korbel, *Twentieth-Century Czechoslovakia: The Meanings of its History (1918–1968)*, New York 1977.
- 30 Vidi: J. Korbel, *Tito's Communism*, Denver 1951.
- 31 Isto, 18.

za Prag od 1945. do 1948. godine nije bilo kritike jugoslovenskog režima i izgradnje socijalizma u Jugoslaviji.

Slično Lípi, koji je svega par meseci obavljao dužnost čehoslovačkog poslanika u Beogradu, još jedan čehoslovački diplomata nije bio blagonaklon prema načinu na koji se razvijala Jugoslavija. Radilo se o generalnom konzulu u Zagrebu Vladimíru Brtníku, koji je na tu funkciju stigao u septembru 1945. godine. Njegov susret sa posleratnim Zagrebom bio je u stvari njegov drugi mandat u Jugoslaviji, s obzirom da je od 1930. do 1934. godine radio takođe u generalnom konzulatu u Zagrebu kao konzul drugog reda i ujedno kao pomoćnik generalnog konzula.³² Poput Lípe, moglo bi se reći, da je na njegov pretežno negativan stav prema novom režimu u Jugoslaviji uticala i činjenica da je poznao predratne prilike u Jugoslaviji i što na kraju krajeva nije bio naklonjen komunizmu. Nešto takvo se moglo naslutiti i iz njegovih izveštaja iz Zagreba. Ujedno, takav stav je mogao delimično imati uticaja i na opozivanje V. Brtníka sa položaja generalnog konzula decembra 1948. i vrlo brzo na njegovo penzionisanje,³³ ali isto tako tadašnja politička situacija i pogoršavanje odnosa između Jugoslavije i zemalja „narodne demokratije“ kao i postepeno smanjenje diplomatskog osoblja u jugoslovenskim i čehoslovačkim diplomatskim predstavništvima,³⁴ moglo je označiti i kraj diplomatske misije V. Brtníka u Zagrebu. Međutim, za razliku od Lípe, koji je svega par meseci obavljao dužnost čehoslovačkog poslanika u Beogradu, Brtník je kao generalni konzul u Zagrebu delovao nešto više od tri godine (septembar 1945–decembar 1948.).³⁵ U tom periodu je u više navrata u svojim izveštajima isticao vrlo negativan pogled ka izgradnji socialističke Jugoslavije. Pored ukazivanja na neslobodu, koja je po rečima generalnog konzula vladala kako u Hrvatskoj, tako i u celoj Jugoslaviji, u tim izveštajima je naglašavano postojanje diktature, nesigurnosti i opasnosti za građane Jugoslavije.³⁶ Informacije o pojedinim slučajevima hapšenja neistomišljenika novog režima, ali i o političkim ubistvima, Brtník je prenosio za Prag tako što je o njima slušao od drugih ljudi, ali negde je i sam isticao da se radi o navodnim i neproverenim podacima.³⁷

32 J. Dejmek – J. Němeček – S. Michálek, *Diplomacie Československa, díl II*, 41.

33 Isto.

34 M. Sovilj, *U potrazi za nedostižnim*, 208–209.

35 J. Dejmek – J. Němeček – S. Michálek, *Diplomacie Československa, díl II*, 41.

36 AMZV, fond: PZ-Záhřeb, rok 1946, č. 32/dův/47, věc: Generální konzulát v Záhřebu – řádná konsularní zpráva za III a IV čtvrtletí 1946, Záhřeb, 12. 2. 1947; AMZV, fond: PZ-Záhřeb, rok 1947, č. 107/dův/47, věc: Generální konzulát v Záhřebu – řádná konsularní zpráva za I čtvrtletí 1947, Záhřeb, 2. 5. 1947; AMZV, fond: PZ-Záhřeb, rok 1947, č. 163/dův/47, věc: Generální konzulát v Záhřebu – řádná konsularní zpráva za II čtvrtletí 1947, Záhřeb, 6. 8. 1947; AMZV, fond: PZ-Záhřeb, rok 1947, č. 269/dův/47, věc: Generální konzulát v Záhřebu – řádná konsularní zpráva za III čtvrtletí 1947, Záhřeb, 24. 11. 1947; AMZV, fond: PZ-Záhřeb, rok 1947, č. 62/dův/48, věc: Generální konzulát v Záhřebu – řádná konsularní zpráva za IV čtvrtletí 1947, Záhřeb, 23. 2. 1948; AMZV, fond: PZ-Záhřeb, rok 1948, č. 205/dův/48, věc: Generální konzulát v Záhřebu – řádná konsularní zpráva za II čtvrtletí 1948, Záhřeb, 19. 8. 1948.

37 AMZV, fond: PZ-Záhřeb, rok 1946, č. 32/dův/47, věc: Generální konzulát v Záhřebu – řádná konsularní zpráva za III a IV čtvrtletí 1946, Záhřeb, 12. 2. 1947; AMZV, fond: PZ-Záhřeb, rok 1947,

Što se tiče privrednog razvoja Jugoslavije, pored iznošenja opštih informacija vezanih za očekivano povećanje industrijske proizvodnje na kraju prve petoletke, Brtník je avgusta 1947. iskazivao i određenu sumnju u njen konačni uspeh. Prema rečima generalnog konzula u Zagrebu, jedan od većih problema za ostvarenje jugoslovenskog petogodišnjeg plana privredne obnove, predstavljao je nedostatak kvalifikovane radne snage, posebno u industriji. Ostali problemi koje je isticao Brtník odnosili su se na nerealne norme, kojih navodno nisu bili svesni ni sami radnici. Iako je u jugoslovenskoj omladini video značajnu silu u obnovi Jugoslavije, povećanje kvantiteta rada, koje su na svojim leđima trebali da iznesu upravo mladi ljudi, ostvarivalo se po rečima čehoslovačkog generalnog konzula na štetu kvaliteta tih akcija.³⁸ I pre nego što je zvanično počela prva jugoslovenska petoletka, Brtník je u svojim izveštajima isticao zloupotrebu značaja određenih radnih akcija jugoslovenske omladine. U svom izveštaju iz februara 1947. godine ukazivao je na veliku važnost omladinske pruge Brčko-Banovići u daljem privrednom razvoju Jugoslavije, ali je isto tako naglašavao da se radi o „političkoj“ pruzi, gde se vršila velika agitacija u korist novog režima u Jugoslaviji. Zbog želje i insistiranja da se pruga završi pre roka došlo je do nekoliko nesrećnih slučajeva jer su, prema rečima čehoslovačkog generalnog konzula, radovi bili loše izvedeni, nasipi nedovoljno čvrsti, a železničke stanice neadekvatno izgrađene.³⁹ Kao što je već naglašeno, izgradnja većine predviđenih objekata i saobraćajnica u toku trajanja prve petoletke imala je za cilj isticanje značaja KPJ, jugoslovenske omladine u izgradnji socijalizma, sam razvoj zemlje i to pre predviđenog roka, bez obzira na poteškoće i prepreke.

Kada se uporede izveštaji J. Lípe u toku leta 1945. godine sa periodičnim informacijama V. Brtníka iz 1947–1948. godine,⁴⁰ prisutno je dosta sličnosti u njihovim negativnim stavovima ka političkoj situaciji u Jugoslaviji i načinu izgradnje same države. Ipak, pojedini negativni pogledi V. Brtníka ka jugoslovenskoj pre svega unutrašnjoj politici i novom režimu nisu doveli do pritiska jugoslovenske strane na čehoslovačku diplomatiju, kako bi se generalni konzul iz Zagreba povukao sa te funkcije i zamenio nekim prikladnijim u političkom smislu. Jedan od razloga bi mogao da se krije i u činjenici da se čehoslovačka strana, verovatno poučena iskustvom oko praktično prisilnog povlačenja J. Lípe iz Beograda, pridržavala određenih pravila oko diplomatske korespondencije

č. 163/dův/47, véc: Generální konzulát v Záhřebu – řádná konsulární zpráva za II čtvrtletí 1947, Záhřeb, 6. 8. 1947.

38 AMZV, fond: PZ-Záhřeb, rok 1947, č. 163/dův/47, véc: Generální konzulát v Záhřebu – řádná konsulární zpráva za II čtvrtletí 1947, Záhřeb, 6. 8. 1947.

39 AMZV, fond: PZ-Záhřeb, rok 1946, č. 32/dův/47, véc: Generální konzulát v Záhřebu – řádná konsulární zpráva za III a IV čtvrtletí 1946, Záhřeb, 12. 2. 1947.

40 U Arhivu Ministarstva inostranih poslova Češke Republike u Pragu (AMZV) nažalost nisu dostupni odnosno najverovatnije nisu sačuvani svi izveštaji generalnog konzula Vladimíra Brtníka, ali je iz pojedinih periodičnih izveštaja iz 1947–1948. godine, koje je pisao svaka tri meseca o prilikama u Jugoslaviji, moguće videti, da je sličan negativan stav prema političkoj situaciji imao i od jeseni 1945. godine, kada je nastupio na pomenutu dužnost. Vidi: AMZV, fond: PZ-Záhřeb, rok 1948, č. 205/dův/48, véc: Generální konzulát v Záhřebu – řádná konsulární zpráva za II čtvrtletí 1948, Záhřeb, 19. 8. 1948.

između svog Ministarstva inostranih poslova u Pragu i diplomatskih predstavništava na jugoslovenskoj teritoriji. Kako je i sam J. Korbel isticao u svojim memoarima, predsednik Beneš je navodno insistirao na ličnoj predaji poverljivih informacija o Jugoslaviji, prilikom poseta čehoslovačkih diplomata Pragu, nikako zvaničnom poštom.⁴¹ Slično je bilo i u pogledu rada generalnih čehoslovačkih konzulata u Zagrebu i Ljubljani. Prema informacijama čehoslovačkog Ministarstva inostranih poslova, generalni konzul Brtník je svoje izveštaje vezane za drugu polovinu 1946. i prva tri meseca 1947. godine predao lično 16. maja 1947. odgovornim osobama u Ministarstvu inostranih poslova u Pragu.⁴² Tada se razmatrala mogućnost uključivanja jednog kurira za preuzimanje poverljive diplomatske pošte iz Beograda, Zagreba i Ljubljane i njeno dopremanje do Ministarstva inostranih poslova u Pragu.⁴³ Da li je to tako i urađeno, ili je i dalje nastavljena praksa da visoki diplomatski predstavnici u Jugoslaviji svoje poverljive izveštaje donose lično za Prag, ostalo je nejasno iz daljih izveštaja samog Brtníka. U svakom slučaju, sačuvani izveštaji J. Lípe i V. Brtníka ukazivali su na drugačiji pogled čehoslovačkih diplomata ka izgradnji jugoslovenskog socijalizma, nego što je o tome zvanično govorila i pisala čehoslovačka strana. Oficijalni stav čehoslovačkih visokih političkih krugova ka Jugoslaviji se razlikovao od tih informacija, ali moglo bi se reći da je takva politika Praga bila logična i u tom trenutku možda jedina realna opcija. Pre svega međunarodne pozicije Jugoslavije i Čehoslovačke su se dosta razlikovale, u velikoj meri i samo unutrašnje uređenje u prvih par godina posle Drugog svetskog rata. Sa izuzetkom privrede, čehoslovačka strana je u tom periodu bila u nešto podređenoj ulozi u odnosu na Jugoslaviju, što su vodeći čehoslovački političari znali i osećali. To su između ostalog pokazale već spomenute uzajamne posete glavnih predstavnika jugoslovenske i čehoslovačke države. Nalazeći se na raskršću raznih interesnih sfera, između zapadnih sila sa jedne, odnosno Sovjetskog Saveza sa druge strane, vodeći čehoslovački političari nisu smatrali za nužno pokretanje pitanja opravdanosti aktualne jugoslovenske politike, koju su čehoslovačke diplomate u Jugoslaviji uglavnom negativno ocenili. U takvim okolnostima, osim skupljanja podataka drugačijeg karaktera, nego što je prikazivano u javnosti, predstavljalo je najverovatnije jedino logično rešenje za čehoslovačku diplomatiju, ali i vodeće političke strukture, koje su u pogledu dalje političke orijentacije Čehoslovačke bile različitih stavova.

Drugačiji pogledi čehoslovačkih predstavnika ka izgradnji jugoslovenskog socijalizma bili su prisutni u većoj meri i kada se govorilo o omladinskim radnim akcijama. Velika obnova jugoslovenske države bila je upravo kroz radne akcije i velika izgradnja same zemlje, ali i društva. U celom tom procesu jugoslovenska omladina je isticana gotovo neprestano kao najbitnija radna snaga. Manju ulogu imali su mladi ljudi iz drugih

41 J. Korbel, *Tito's Communism*, 18.

42 AMZV, fond: PZ-Záhřeb, rok 1947, č. 108 310, véc: Konsulární zpráva za III a IV čtvrtletí 1946 a I čtvrtletí 1947, 20. 5. 1947.

43 Isto.

država, koji su dolazili u Jugoslaviju u okviru svojih radnih brigada i do određene mere davali doprinos izgradnji jugoslovenske zemlje i njenog socijalizma. Među njima nalazila se i omladina iz Čehoslovačke. U vreme kada još zvanično nije počela prva jugoslovenska petoletka, uveliko su već trajale manje radne akcije jugoslovenske omladine i radnog stanovništva, među kojima se posebno isticala izgradnja već spomenute pruge Brčko-Banovići od 1. maja do 7. novembra 1946. godine. Od 60 000 učesnika te radne akcije na izgradnji pruge dužine 92 km u severoistočnom delu Bosne nalazilo se i 2 000 omladinaca iz inostranstva.⁴⁴ Od toga, 359 mladih stiglo je iz Čehoslovačke u organizaciji Saveza prijatelja Titove Jugoslavije (Svaz přátel Titovy Jugoslávie – SPTJ),⁴⁵ najznačajnijeg čehoslovačkog društva u kulturnoj saradnji Jugoslavije i Čehoslovačke 1945–1948. godine.⁴⁶ Naredne godine na izgradnji prvog velikog projekta jugoslovenske petoletke, pruge Šamac-Sarajevo, od 1. aprila do 15. novembra 1947, u dužini od 242 km bilo je prisutno još više učesnika – čak preko 217 000 pretežno mladih,⁴⁷ od toga najmanje 379 omladinaca iz Čehoslovačke u organizaciji SPTJ i Čehoslovačkog saveza omladine (Československý svaz mládeže – ČSM), koji je predstavljao jednu od najznačajnijih omladinskih organizacija u Čehoslovačkoj.⁴⁸ Već na izgradnji dela autoputa Bratstvo-jedinstvo od Beograda do Zagreba od 1947. godine, dolazak novih čehoslovačkih omladinaca, njih 150, bio je najavljivan,⁴⁹ ali složene političke okolnosti između Jugoslavije i Sovjetskog Saveza od leta 1948. i proglašenje Rezolucije Informbiroa uticali su i na nerealizovanje učešća novih omladinskih čehoslovačkih brigada u izgradnji Jugoslavije.

Učešće par stotina čehoslovačkih omladinaca na gradilištima Jugoslavije svakako da nije imalo presudnu ulogu u izgradnji infrastrukture jugoslovenskog socijalizma, ali slično učešću drugih stranih radnih brigada iz zemalja „narodne demokratije“, kao i iz država Zapadne Evrope, imalo je ipak svoju važnost. Pre svega, bilo je neophodno mlade ljude iz drugih zemalja upoznati sa izgradnjom socijalizma u Jugoslaviji, uspostaviti neke nove veze, ali i produbiti postojeću saradnju. Čehoslovački omladinci su između ostalog, kako 1946. tako i 1947. posle oko mesec dana rada u toku leta na

44 S. Selinić, „Omladina gradi Jugoslaviju. Savezne omladinske radne akcije u Jugoslaviji 1946–1963“, 88.

45 Národní archiv, Praha (dalje NA), fond: Svaz přátel Titovy Jugoslávie – Archiv ministerstva vnitra 402, (dalje SPTJ-AMV 420), k. 22, č. j. 402–55/2, Svaz přátel Titovy Jugoslávie, ústředí Praha/oddělení brigáda/ Mládežnická brigáda Brčko-Banovići v roce 1946; První československá pracovní brigáda SPTJ na Omladinské pruzi Brčko-Banovići v Jugoslávii 20. 6–8. 8. 1946.

46 Vidi: M. Sovilj, *U potrazi za nedostižnim*, 64–70.

47 S. Selinić, „Omladina gradi Jugoslaviju. Savezne omladinske radne akcije u Jugoslaviji 1946–1963“, s. 87.

48 NA, fond: SPTJ-AMV 420, k. 22, č. j. 402–55/3, Svaz přátel Titovy Jugoslávie, ústředí Praha/oddělení brigáda/ účastníci brigády v Sarajevě (seznam), Seznam účastníků II. čl. pracovní brigády SPTJ na trati Šamac-Sarajevo do FLR Jugoslávie; NA, fond: Československý svaz mládeže – ústřední výbor (dalje ČSM), k. 1337, č. 1337–2, Brigáda ÚM ČSR Jana Švermy v Jugoslávii, Jugoslávie – návrh ze dne 14. 7. 1947.

49 NA, fond: ČSM, k. 1345, č. 1345–26, ÚSČM – Komise pro dvouletku.

izgradnji pruga u Bosni, imali priliku da putuju kroz Jugoslaviju, da obiđu njene najveće gradove i razne znamenitosti, ali i da se upoznaju sa jugoslovenskom omladinom i stanovništvom. Svoja zapažanja i iskustva sa radnih akcija mogli su preneti vršnjacima u Čehoslovačkoj, posebno u tim oblastima gde su takođe trajale radne akcije obnove čehoslovačke države (građena su već spomenuta nova naselja u severnim i severo-zapadnim delovima Čehoslovačke, obnavljala se pruga, koja je povezivala češke zemlje i Slovačku, od Bohumína ka Košicama, podizani su novi rudnici i železare itd.).

O izgradnji socijalizma i privrednoj obnovi Jugoslavije pisala je i čehoslovačka štampa koja, za razliku od jugoslovenske, nije bila u potpunosti kontrolisana od strane jedne partije, što je bilo i logično s obzirom na postojanje višepartijskog sistema, bar do 1948. godine. I pored te činjenice, moglo bi se reći da je većina informacija o radnim akcijama jugoslovenske omladine i njenih kolega iz inostranstva pre svega imala pozitivni karakter, bez obzira koju političku stranku te novine podržavale.

Pored vodećeg organa KPČ, *Rudé právo*, jedan broj vesti o izgradnji Jugoslavije i posebno o omladinskim radnim akcijama mogao se naći i u drugim novinama, koje su u političkom pogledu zastupale drugačiji kurs nego komunistička partija, *Právo lidu* – list Čehoslovačke stranke socijalne demokratije, *Lidová demokracie* – novine Čehoslovačke narodne stranke, kao i *Svobodné slovo* – list Narodne socijalističke stranke. Po broju informacija o Jugoslaviji i izgradnji jugoslovenske države isticale su se novine Saveza češke omladine – *Mladá fronta*. Najveći broj vesti vezivao se za ličnost Josipa Broza Tita,⁵⁰ dok se prezentovanje informacija o izgradnji jugoslovenskog socijalizma i posebno omladinskih radnih akcija ticalo pre svega perioda kada su u Jugoslaviji boravili čehoslovački omladinci odnosno u toku leta 1946. i 1947. godine.⁵¹

Čehoslovačka štampa je pisala pohvalno o učešću omladine iz Čehoslovačke u izgradnji Jugoslavije, uz konstataciju da recimo izgradnja pruge Brčko-Banovići ne predstavlja rekreaciju, jer se radi i po šest i više sati dnevno u vreme kada su bile velike vrućine. Čehoslovački omladinci su se, prema članku iz novina *Mladá fronta*, vrlo trudili, uz svakodnevno podizanje norme, ali i pored toga, kako se isticalo, njihov rad

50 Na pr. *Mladá fronta*, 3. 4. 1946, s. 1; 12. 5. 1946, s. 1; 14. 5. 1946, s. 3; 25. 5. 1946, s. 2; *Rudé právo*, 23. 6. 1946, s. 1; 29. 6. 1946, s. 1–2; 2. 7. 1946, s. 3; 16. 7. 1946, s. 1; *Lidová demokracie*, 14. 7. 1946, s. 1; *Práce*, 1. 10. 1947, s. 1; 30. 11. 1947, s. 1; 18. 12. 1947, s. 1.

51 Nažalost pojedini brojevi tih novina nisu bili dostupni za istraživanje, ali je veći broj informacija iz tadašnjih listova, koje su se vezivale za Jugoslaviju, sačuvan u Narodnom arhivu u Pragu u okviru fonda novinskih isečaka Ministarstva inostranih poslova (NA, fond: Ministerstvo zahraničních věcí – výstřížkový archiv, II díl). Jugoslovenska ambasada u Pragu takođe je pratila pisanje čehoslovačke štampe o Jugoslaviji, tako da je u Arhivu Jugoslavije i u Arhivu Ministarstva inostranih poslova u Beogradu sačuvan jedan broj članaka, i to uglavnom kroz prevode na srpskohrvatski jezik ili kroz kratka saopštenja zaposlenih u toj ambasadi, upućenih svojim pretpostavljenima u Jugoslaviji. Čehoslovačka štampa je objavila veći broj članaka o Jugoslaviji neposredno pre i nakon proglašenja Rezolucije Informbiroa, o čemu je takođe izveštavala jugoslovenska ambasada u Pragu. Vidi: M. Sovilj, *U potrazi za nedostižnim*, 173–174.

nije mogao da dostigne ostvarenje jugoslovenskih brigada.⁵² U svojim vršnjacima iz Jugoslavije čehoslovački omladinci su videli dobre domaćine,⁵³ ali i uzore odricanja i požrtvovanja, kako se pisalo u novinama Revolucionarnog sindikalnog pokreta *Práce*.⁵⁴ Jugoslovenska omladina na izgradnji pruge Brčko-Banovići ostavila je vrlo snažan utisak na novinara lista *Lidová demokracie*, jer su prema svojim čehoslovačkim vršnjacima iskazivali veliku srdačnost, ali su takođe vrlo naporno radili na izgradnji, kako se često tada isticalo nove Jugoslavije. Pored prijateljstva i srdačnosti, čehoslovački novinar je primetio i simpatije jugoslovenskih mladića prema češkim devojkama, posebno prema onima plave boje kose, koje su ih, kako je pisao „najviše očarale“.⁵⁵

Cela Jugoslavija je tada za čehoslovačke novinare izgledala kao jedan „veliki mravinjak“ u pozitivnom slova smislu, gde se „radi i gradi“,⁵⁶ gde je rad jugoslovenske omladine bio ogroman i veoma požrtvovan,⁵⁷ bez obzira na teške prirodne uslove i prepreke.⁵⁸ Većina članaka u čehoslovačkoj štampi isticala je pored važnosti samih građevina i rekordno vreme završetka gradnje.⁵⁹ Vrlo važan datum u tom smislu bio je 29. novembar i trud jugoslovenskih omladinaca da se sa određenom izgradnjom završi do značajnog jugoslovenskog praznika.

Međutim, nije sve na samim gradilištima širom Jugoslavije bilo tako pozitivno, kako je pisala čehoslovačka štampa do leta 1948. Razni izveštaji vodećih ličnosti čehoslovačkih radnih brigada, pre svega na izgradnji pruga Brčko-Banovići i Šamac-Sarajevo, ukazuju i na drugu „stranu medalje“. Ti izveštaji pisani su prevashodno za rukovodstva SPTJ i ČSM u Pragu. Tako je u jednom od tih izveštaja sa izgradnje pruge Brčko-Banovići istican veliki radni elan i odgovornost kod jugoslovenske omladine, koja se mogla, kako je naglašavano, uporediti samo sa sovjetskom, ali i posle izvesnog vremena opadanje discipline, pojava neraspoloženja, pa i egoizam kod pojedinih čehoslovačkih omladinica. Iako nije direktno ukazivano na konkretne primere sebičnosti, isticano je opadanje poverenja omladinaca u svoje rukovodioce brigada, jer su posle napornog rada očekivali odmor na jadranskoj obali. Navodno, sami omladinci su se, nakon upoznavanja sa teškom privrednom situacijom u Jugoslaviji, odrekli odmora na moru i umesto toga posetili niz gradova, gde su bili prijateljski i srdačno dočekani.⁶⁰ Autor ovog izveštaja nije ni u jednom trenutku spomenuo nešto negativno na omladinskim

52 NA, fond: Ministerstvo zahraničních věcí – výstřížkový archiv, II díl (dalje MZV-VA II), k. 469, inv. č. 1718, č. 1-81s/38, Mladá fronta, 17. 7. 1946.

53 *Lidová demokracie*, 22. 8. 1946, s. 3.

54 NA, fond: MZV-VA II, k. 469, inv. č. 1718, č. 1-81s/38, *Práce*, 19. 7. 1946.

55 *Lidová demokracie*, 22. 8. 1946, s. 3.

56 NA, fond: MZV-VA II, k. 467, inv. č. 1703, č. 1-81, *Obrana lidu*, 25. 7. 1947.

57 *Mladá fronta*, 2. 6. 1946, s. 2.

58 *Rudé právo*, 23. 7. 1946, s. 3.

59 NA, fond: MZV-VA II, k. 467, inv. č. 1703, č. 1-81s, *Práce*, 26. 11. 1946; NA, fond: MZV-VA II, k. 467, inv. č. 1703, č. 1-81, *Obrana lidu*, 25. 7. 1947.

60 NA, fond: SPTJ-AMV 420, k. 22, č. j. 402-55/2, *Svaz přátel Titovy Jugoslávie, ústředí Praha/oddělení brigáda/ Mládežnická brigáda Brčko-Banovići v roce 1946; První československá pracovní brigáda SPTJ na Omladinské pruze Brčko-Banovići v Jugoslávii* 20. 6-8. 8. 1946. Vidi: M. Sovilj,

prugama, kada je u pitanju bila jugoslovenska omladina. Njegova kritika bila je prevashodno upućena ka pojedinim čehoslovačkim omladincima.

Raznih sličnih propusta, kako u organizaciji samih čehoslovačkih brigada, ali pre svega ponašanja pojedinaca među čehoslovačkim omladincima, bilo je prisutno i naredne godine na izgradnji pruge Šamac-Sarajevo, gde su odvojeno delovale brigade SPTJ i ČSM. Rukovodioci ovih brigada su u svojim izveštajima i dnevnim obaveštenjima pisali uglavnom o teškim uslovima rada, velikim vrućinama u toku leta, nedostatku vode, radnog materijala i oruđa, ali i drugim problemima koji su se ticali nediscipline i kršenja pravila od strane pojedinaca. Rukovodioci brigada su se neprestano „borili“ protiv nereda, nediscipline i nehigijene pojedinih mladih brigadira,⁶¹ koji po svemu sudeći nisu bili spremni na velika odricanja i napore radnih akcija u Jugoslaviji. U izveštajima vodećih osoba čehoslovačkih brigada istican je i njihov trud oko tih mladih ljudi, kojima je ukazivano na dužnost „*predstavljanja republike i vlade Narodnog fronta*“.⁶² Ujedno svi oni brigadiri, koji bi primetili nešto loše kod svojih drugova, vezano za nedisciplinu ili bilo kakvo kršenje pravila, bili su obavezni da upozore svoje kolege na to.⁶³ Kroz jedan princip kritike, ali i samokritike, rukovodioci brigada su pokušavali da poboljšaju stanje u svojim kolektivima u svakom smislu. Upravo uzor kome su težili, bili su jugoslovenski omladinci, za koje su isticali da su „*poletni junaci*“,⁶⁴ čiji su rezultati bili odlični i čiji su elan i odnos prema radu bili primer čehoslovačkoj omladini.⁶⁵ Slično jugoslovenskoj omladini, i čehoslovački brigadiri su se trudili da povećavaju svoju normu i radni tempo. Tako je prema izveštaju rukovodioca čehoslovačke brigade SPTJ na izgradnji pruge Šamac-Sarajevo ispunjeno 95,88 % predviđenog,⁶⁶ dok je brigada ČSM skoro svakodnevno prebacivala normu od 30-tak do 70-tak %, čak jednog dana (31. 8. 1947) i 119 %.⁶⁷ I pored pojedinih problema i poteškoća, koje su isticali rukovodioci brigada, njihovi završni izveštaji nosili su pre svega pozitivnu ocenu celkupnog

„Učešće omladine iz Čehoslovačke na izgradnji pruge Brčko-Banovići 1946. godine, *Tokovi istorije*, 3–4/2008, Beograd 2008, 303–310.

61 NA, fond: ČSM, k. 1337, č. 1337–2, Brigáda ÚM ČSR Jan Šverma, Jugoslávie 1947, 1, Denní oznámení, č. 8, 4. 8. 1947; Denní oznámení, č. 9, 5. 8. 1947; Denní oznámení, č. 15, 9. 8. 1947; Denní oznámení, č. 16, 12. 8. 1947; Denní oznámení, č. 17, 13. 8. 1947; Denní oznámení, č. 21, 17. 8. 1947; Denní oznámení, č. 22, 18. 8. 1947.

62 NA, fond: ČSM, k. 1337, č. 1337–2, Brigáda ÚM ČSR Jan Šverma, Jugoslávie 1947, 1, Denní oznámení, č. 3, 30. 7. 1947.

63 NA, fond: ČSM, k. 1337, č. 1337–2, Brigáda ÚM ČSR Jan Šverma, Jugoslávie 1947, 1, Denní oznámení, č. 8, 4. 8. 1947; Denní oznámení, č. 17, 13. 8. 1947.

64 NA, fond: SPTJ–AMV 420, k. 22, č. j. 402–55/3, Svaz přátel Titovy Jugoslávie, ústředí Praha/oddělení brigáda/, Zpráva o II. čs. pracovní brigádě SPTJ.

65 NA, fond: ČSM, k. 1337, č. 1337–2, Brigáda ÚM ČSR Jan Šverma, Jugoslávie 1947, 5, „Stavěli jsme železnici Šamac-Sarajevo“.

66 NA, fond: SPTJ–AMV 420, k. 22, č. j. 402–55/3, Svaz přátel Titovy Jugoslávie, ústředí Praha/oddělení brigáda/, Zpráva o II. čs. pracovní brigádě SPTJ.

67 NA, fond: ČSM, k. 1337, č. 1337–2, Brigáda ÚM ČSR Jan Šverma, Jugoslávie 1947, 2, III. Čs. radna brigáda ÚM ČSR.

boravka i rada u Jugoslaviji, koja je upravo u njihovim očima zajedno sa svojom omladinom predstavljala uzor za slične zemlje.⁶⁸

Pojedini manji problemi ili poteškoće sa kojima su se susretali čehoslovački omladinci nisu se međutim pojavljivali u štampi niti je o tome javno diskutovano. Jedna pre svega pozitivna slika izgradnje jugoslovenskog socijalizma i njene infastrukture zadržala se u Čehoslovačkoj praktično do pogoršavanja odnosa Jugoslavije i Sovjetskog Saveza. Nakon leta 1948. godine čehoslovačka štampa, kontrolisana prevashodno državnim organima i komunističkom partijom, koja je u to vreme već imala neprikosnovenu ulogu u čehoslovačkoj državi i postepeno i u društvu, sve više je pisala o „Titovoj klici“ i skretanju sa kursa jugoslovenskog rukovodstva od politike Sovjetskog Saveza i samog Informbiroa.

U takovoj jednoj atmosferi narušenih ne samo jugoslovensko-sovjetskih, već i jugoslovensko-čehoslovačkih odnosa, vesti o obnovi i izgradnji Jugoslavije bile su zamenjene informacijama o pogoršavanju ekonomske situacije u Jugoslaviji, ali i sveopštem negativnom stanju u kome se nalazila, kako se tada isticalo u čehoslovačkoj štampi, cela jugoslovenska država i društvo.⁶⁹ Omladinske radne akcije posle leta 1948. odvijale su se u uslovima zaoštrenih odnosa i prekinute saradnje Jugoslavije i drugih država „narodne demokratije“, ali u manjem obimu i, što je takođe bitno, bez većeg učešća stranih omladinskih brigada, uključujući i čehoslovačku omladinu.

SUMMARY

Czechoslovak Attitude to the Formation of Yugoslav Socialism and the Youth Work Actions (1945–1948)

The formation of socialism in Yugoslavia immediately after WWII was based on the five-year plan for the reconstruction of the Yugoslav economy. The Yugoslav youth played a very important role in this restoration. At the same time, reconstruction of the Yugoslav economy and the development of future industry attracted a lot of attention abroad, including in Czechoslovakia. Leading Czechoslovak politicians maintained friendly, cordial relations with the Yugoslav top representatives, which was confirmed by the visit of Josip Broz Tito to Prague and Bratislava in March 1946, as well as a few other state visits by Czechoslovak and Yugoslav politicians. However, reports by the Czechoslovak diplomats in Yugoslavia offered a different picture of their Yugoslav ally. In the spring and summer of 1945, Jaroslav Lípa, the Czechoslovak Envoy to Belgrade, as well as Vladimír Brtník, Czechoslovak Consul General in Zagreb from the autumn of 1945 until the end of 1948, had written to their own Ministry of Foreign

68 NA, fond: SPTJ-AMV 420, k. 22, č. j. 402–55/3, Svaz přátel Titovy Jugoslávie, ústředí Praha/oddělení brigáda/, Zpráva o II. čs. pracovní brigádě SPTJ; NA, fond: ČSM, k. 1337, č. 1337–2, Brigáda ÚM ČSR Jan Šverma, Jugoslávie 1947, 5, „Stavěli jsme železnici Šamac-Sarajevo“.

69 NA, fond: MZV-VA II, k. 468, inv. č. 1708, č. 81h, Rudé právo, 31. 12. 1948.

Affairs in Prague mostly negatively about the development of Yugoslav socialism and the Yugoslav regime. Although the reports by those Czechoslovak diplomatic representatives offered different views of the situation in Yugoslavia, leading Czechoslovak politicians maintained good relations with Yugoslavia. This positive official Czechoslovak attitude toward Yugoslavia and Yugoslav socialism can be explained by the prudent policy of Czechoslovakia, due to their stronger and influential Yugoslav ally. In addition to the official attitude of leading politicians in Czechoslovakia, the Czechoslovak press wrote mostly positively about the creation of socialism in Yugoslavia. At the same time, during the Youth Work Actions in Yugoslavia, several hundred young Czechoslovak men, as guests of the Yugoslav Youth, could see at first hand how socialism was being formed. The present study is based primarily on archival research in the Czech Republic, as well as the relevant literature, memoirs and the press of that period.

Keywords: Yugoslavia, Czechoslovakia, Czechoslovak diplomats, land revival, Youth Work Actions, Czechoslovak youth work brigades